

INSPEL TILL STYR- OCH RESURSENTREDNINGEN FRÅN HUMTANK

Inledande synpunkter till förslaget

Humtank betonar vikten av att dialogen mellan regeringen och lärosäten:

- bygger på tillit i båda riktningarna
- respekterar lärosätenas kompetens
- inte är detaljstyrd

STRUT uttrycker ett antal grundläggande förhållningssätt och värden som Humtank sympatiserar med: värnandet av akademiska kärnvärden, akademisk frihet, liksom 'universitetens och högskolornas särskilda roll som en självständig och reflekterande kraft i samhället.' Humtank delar också STRUT:s syn på behovet av långsiktighet liksom behovet av samverkan.

Likväl väcker modellförslaget ett antal frågor, somliga mer övergripande, andra mer specifika. Modellen innehåller en potentiell spänning, då det betonas att lärosätenas påverkansmöjligheter och makt behöver stärkas *och* att modellen är tänkt att stärka den generella, politiska styrningen. Det är inte självklart hur dessa två målsättningar ska kombineras med bibehållen akademisk frihet.

Övergripande frågor gäller exempelvis hur kärnvärden som akademisk frihet och lärosätens roll som självständig reflekterande kraft kan bevaras när fokus läggs på lärosätenas ansvar att finna lösningar på samhällsrelaterade utmaningar, och på kortsiktig nytta med utbildning och forskning. Utredningens svar tycks vara att systemet bygger på tillit och ansvar och i ett sådant system måste lärosätenas själva se till att dessa möjliga motstridigheter inte uppstår. Det är inte helt lätt att se hur medarbetarna på lärosätena ska ha möjlighet att påverka detta.

Detsamma gäller den möjliga motsättningen mellan autonomi och politisk styrning. Även här är utgångspunkten tillit och ansvar. Dialogen mellan regering och lärosäten ska tydligare tillgodose olika lärosätens specifika situation, skapa tydlighet och långsiktighet—utan att det sker genom detaljstyrning. Det är i detta läge osäkert hur dialogformen ska möjliggöra detta, speciellt eftersom dialogen inte sker mellan jämbördiga parter. Här finns alltså en rad farhågor som kan sammanfattas enligt följande:

Farhågor

1. Dialogformen innebär risk för politisk detaljstyrning där lärosätenas förmåga att påverka dialogen blir viktig. Små lärosäten riskerar att ha sämre utgångsläge att påverka dialogen än stora.
2. Styrning och konkurrens flyttas ned till lärosätetsnivå utan garantier för att verksamhetsnära kunskap och erfarenhet tas till vara.
3. Mindre eller nyare lärosäten vågar inte satsa på små icke-profilerade ämnen eller på ämnesområden som inte är entydigt/kortsiktigt samhällsrelevanta.

Profilerings effekter på lärosätena generellt och för humaniora specifikt

Humtank vill:

- att profileringen utarbetas underifrån, utifrån de olika lärosätenas kompetenser och behov
- att olika typer av profileringar framhålls, inte bara ämnesmässiga. Detta för att gynna en fortsatt bred kunskapsbas på lärosätena där även humanioraämnen har en självklar plats
- att profileringen inte missgynnar små ämnen och humanioraämnen där samhällsnyttan inte är kortsiktigt uppenbar

Utredningens förslag om profilering riktar sig mot den konkurrenssituation som idag finns mellan lärosätena. Konkurrens, menar utredningen, undergräver viktiga kärnvärden, gör det svårt att agera strategiskt för lärosäten och skapar likriktning i utbildningsutbud. Genom profilering vill utredningen öppna för samarbeten och kompetensutbyten mellan lärosätena. Att skapa ett sådant klimat är viktigt för universiteten och högskolorna i Sverige.

Men det finns också frågetecken och farhågor kring idén om profilering.

Farhågor

1. Kravet på profilering kommer att drabba lärosäten olika. Det verkar sannolikt att det är mindre och nyare universitet och högskolor som kommer att känna störst behov av profilering.
2. Konkurrensen inom lärosäten riskerar att öka. Profileringen riskerar då att gynna ämnen och forskningsområden som passar in i lärosätets marknadsföring. Få lärosäten kommer sannolikt att välja att profilera sig med små ämnen eller ämnen där samhällsnyttan inte är kortsiktigt uppenbar.
3. Risken är att lärosätena gör en snäv tolkning av begreppet profilering. Profileringen kan då resultera i att välja bort enskilda ämnen eller utbildningar snarare än att ta vara på andra former av profilering, såsom tvärvetenskaplighet eller pedagogiska profileringar.

Dimensionering utifrån kompetensförsörjning

Humtank vill:

- att kompetensförsörjningen ska bygga på lärosätenas förmåga att ha ett långsiktigt, kritiskt förhållningssätt till samhällsutvecklingen.
- att ämnen som inte framställs som omedelbart nyttiga, utan snarare har ett långsiktigt, kritiskt förhållningssätt till samhällsutmaningarna, lyfts fram i hanteringarna av dessa

Det är förstås en god grundtanke att högre utbildning ställs i relation till kompetensbehov i samhället. Högre utbildning är central för samhällets utveckling och en grundläggande matchning mellan samhällets behov och lärosätenas utbildningsutbud är naturligtvis nödvändig.

Farhågor

1. I förslaget finns dock en risk i att lärosätena, i dialogen med regeringen, tvingas ha en snäv och kortsiktig syn på sådan matchning, där de kortsiktiga behoven på arbetsmarknaden ska lösas på lärosätena, utan att ta tillvara lärosätenas förmåga att ha ett mer långsiktigt, kritiskt förhållande till samhällsutvecklingen. Med sådan kortsiktighet finns risk att kompetensen inom ämnen som inte framställs eller uppfattas som omedelbart nyttiga inte kommer att bidra till problemformuleringen och möjliga lösningar på samhällets utmaningar.
2. Det finns en risk att dialogen blir detaljstyrd eller politiskt styrd. Regeringen måste lita på att universiteten med sin kunskapsbas kan ta ansvar för att skapa de utbildningar som samhället i stort behöver, långsiktigt såväl som kortsiktigt.
3. Om regeringen ser särskilda behov av dimensionering och riktade satsningar och behöver diskutera dessa med lärosätena, kan detta naturligtvis göras. Men detta ska då behandlas som särskilda insatser och inte definiera eller påverka kompetensförsörjningen i stort.

Sammanhållen och likvärdig resurstilldelning med fast del

Humtank vill:

- att ersättningsbeloppens ämnesindelning slopas. Detta skulle främja den pedagogiska utvecklingen av humanioraämnena som idag missgynnas i systemet
- att utredningen innehåller förslag på hur lärosätena ska arbeta med den nya resurstilldelningen för att undvika att ämnesindelningen lever kvar på lärosätetsnivå

Vi ser det som positivt att utredningen föreslår att lärosätena får pengar i en pott och att ersättningsbeloppens ämnesindelning slopas. I förslaget skapas äntligen möjligheten för humanioraämnena att ha samma förutsättningar som andra utbildningsområden. Utgångspunkten för prislapparna bör vara vad utbildningen faktiskt kostar—inte baserat på ämnen. Pedagogiken i olika ämnen är stadd i ständig utveckling och det är tydligt att prislapparna skapar vidare inlåsnings effekter för ämnen. På grund av att tilldelningen sker ämnesmässigt mer eller mindre tvingas ämnen att undervisa på specifika sätt. Humaniora har exempelvis kommit att betraktas som ämnen som bygger på självstudier, vilket gör att det inte finns utrymme för undervisningsformer som skulle gynna kunskapsproduktionen, såsom seminarier, workshops, labbar.

Vi ser av samma skäl positivt på förslaget att införa en fast del i resurstilldelningssystemet. En fast del kommer att motverka ett alltför likriktat utbildningsutbud. Humtank ser det som ett värnande av akademiska kärnvärden, och ett steg bort från modeflugor från studenter, politiska beslutsfattare. Dock finns det farhågor, även i detta scenario:

Farhågor

1. Det finns en risk att prislapparna av tradition kommer att leva kvar på lärosätena eftersom föreställningen om att en viss typ av pedagogik är knuten till specifika ämnen fortlever.
2. Det finns också en risk att lärosätena väljer att ha kvar prislapparna, för att aktivt premiera vissa ämnen.

Ökat basanslag för forskning

Humtank vill:

- att forskningen blir mindre beroende av externa medel
- att basanslaget till lärosätena ökar för att stärka forskningen
- att resurstilldelningen till lärosätena baseras på annan princip än den historiska som nu gäller
- att externa forskningsmedel används för finansiering av andra delar av forskningen än forskarnas lön

Humtank ser att förslaget om ett ökat basanslag för forskning kan att främja lärosätenas möjlighet att agera långsiktigt och strategiskt och därigenom hantera omvärldsförändringar. Förslaget skulle kunna innebära ökad arbetsro i undervisning och forskning, och främja en långsiktig kompetensförsörjning vid lärosätena. Som Vetenskapsrådet uttrycker det i rapporten *Forskningens Framtid* från 2014 ”anställda forskare måste få stabila goda villkor genom att lärosätena i högre utsträckning finansierar forskningstid, stödpersonal och lokal infrastruktur” (10). Det kan också bli lättare för lärosätena att arbeta och ta ansvar för jämställda karriärvägar på lärosätena. Vidare kan en större andel av forskningsfinansieringen via basanslag medföra en kvalitetshöjning av forskning och större utväxling av forskningsresultat genom publiceringar, något som argumenteras för i artikeln ”Funding, evaluation, and the performance of nationalresearch systems” av Ulf Sandström och Peter Van den Besselaar (*Journal of Informetrics* 12, 2018).

En annan fördel med förslaget är att sambandet mellan undervisning och forskning betonas. Balansen mellan forskning och undervisning kan stärkas då ett ökat basanslag möjliggör en mer långsiktig och stabil relation mellan de båda. Det är viktigt att forskningen kommer undervisningen till del, och förslaget betonar vikten av detta. Det är också viktigt att poängtera att lärare kan använda sin kompetensutvecklingstid till forskning och inte till skrivandet av forskningsansökningar.

Externa forskningsråd kan fokusera på att exempelvis finansiera internationella utbyten och nätverk, samverkansprojekt, forskningsanknytning i undervisning, men också på finansiering av specifika forskartjänster såsom doktorandtjänster och postdocs.

Farhågor

1. När basanslaget inte delas upp i utbildning och forskning finns det risk att utbildningstunga lärosäten väljer att lägga mindre del på forskningen, även om basanslaget är tänkt att stärka just forskningen.

2. En annan farhåga är att ledningen på lärosätena profilerar forskningen, och då väljer att satsa på kortsiktig samhällsnyttig forskning och ”populär” forskning.
3. Sådan möjlig profilering av forskningen medför också faran att starka forskargrupper på lärosätena blir dominanta och får mycket makt. Förslaget öppnar upp för komplexa interna prioriteringar där stora ämnen/utbildningsområden med starka ledare kan främjas på bekostnad av mindre.

Samverkan

Humtank vill:

- att samverkansbegreppet vidgas för att inkludera humanioras roll i hur samhällsutmaningarna formuleras, studeras och hanteras
- att ett vidgat samverkansbegrepp återspeglas i externa forskningsfinansiärers infrastruktur för att bedöma forskningsansökningar. Detta för att synliggöra humanioraforskningens roll i samhällsutmaningarna
- att ett vidgat samverkansbegrepp återspeglas i system för uppföljning av lärosätenas forsknings- och utbildningsverksamhet

Humtank ser det som positivt att förslaget ger uttryck för ett vidgat samverkansbegrepp, där flera typer av samverkansaktörer, exempelvis civilsamhället, och olika former av samverkan framhålls. Vi menar att en sådan bredd i synen på samverkan är viktig eftersom kreativ samverkan är beroende på lärosätenas utformning och deras strategier, regionala förutsättningar och olika ämnens frågeställningar, ansatser och metoder. Dagens centrala samhällsfrågor är något som bör behandlas i olika sammanhang och av olika aktörer. Utredningen pekar också på att samhällseffekterna av samverkan kan vara kortsiktiga och långsiktiga. Det är av stor vikt att de långsiktiga samhällseffekterna poängteras för att lyfta fram forskning som behandlar komplexa samhällsfrågor och jobbar tvärvetenskapligt.

Forskningsfinansiärer såsom Vinnova och Formas visserligen betonar vikten av olika ingångar i samtida samhällsproblem, där exempelvis humaniora har en betydande roll. Samtidigt är infrastrukturen hos dessa forskningsfinansiärer tydligt inriktad mot näringsliv, vilket gör att de missar centrala aktörer att samarbeta med. Vi vill därför att förslagets breda syn på samverkan återspeglas i externa forskningsfinansiärers infrastruktur för att bedöma forskningsansökningar, och i system för uppföljning av lärosätenas forsknings- och utbildningsverksamhet.

Farhågor

1. Att dagens tonvikt på näringsliv och tillväxt fortsätter att dominera samverkansidén.
2. Att humanioras roll i arbetet med dagens samhällsutmaningar är fortsatt marginaliserad.